

ՀՈՎՀ. ԾԻՐԱԶ

ԲԱՆԱՍՏԵՐԺ

Յ ԱՅՆԸ

ՀԱՅԴԵՏՀՐԱՏ
1942

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ԶԻՐԱԶ

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԻ
ՋԱՅՆԸ

A^{II}
50082

ՀԱՅԿԱԳՐԱԴԱՐԱՆ
ԵՐԵՎԱՆ 1942

ОВ. ШИРАЗ
ГОЛОС ПОЭТА

(На армянском языке)
Армгиз, Ереван, 1942

ՌԱՆԱՍՏԵՂԾԻ ԶԱՅՆԸ

Ես բանաստեղծ եմ, երկնքի որդի,
Երկնքը մայրս է, Երկիրը՝ հայրս,
Ես գիտեմ լուսե լեզուն աստղերի,
Եվ արտուտների դայլայլ է ձայնս:

Բայց ես որ երկնից երկիր բերեցի
Անմահ արևի խորհուրդը անհուն,
Ես որ դրախտի դռները բացի,
Եվ նրա ձամբան ցույց տվի մարդուն,—

Եվ որ երգեցի, երկրպագեցի,
Մարդուն միակը, որպես արևին,
Եվ իմաստության իր թաղով ոսկի,
Կարգեցի արքա ողջ տիեզերքին,—

Ես որ դուրդուրեմ, չոյեմ ուղեցի
Արևի նման՝ աշխարհը դալար,
Ես որ սրտիս մեջ ծովից խոր լացի
Ուրիշի մի չիթ արցունքի համար,—

Օ, մարդիկ, ես որ մահվան դեմ ելա՝
Անմահությունը տենչալով՝ մարդու,
Ես ատելությամբ կանչում եմ ահա
— Առեք կայծակից սրեր ահարկու
Հյուսիս, արևելք
Սրարչավ ելեք,—

Ելել է կյանքի թշնամին դաժան,
Նրա դեմ մահվան անդունդը բացեք,
Գահավիժ ընկնի անդունդը մահվան,
Դուռք նրա մահով կյանք խնկարկեցեք...

... Ես որ տխրեցի մահով մի ծաղիկի,
Ես որ մըջունը չարի ոտնատակ,
Ես մոռնում եմ՝ նա պիտի մեռնի
Եվ հավերժ մնա մահվան ոտքի տակ:

Ոհ, նա ուզում էր տիեզերքն անհուն
Ունեցել խավարով աշխարհ դժնադեմ,
Որ արևն անդամ խաբխախի մթնում
Եվ ես լուսեղեն մի խորշ չգտնեմ,—

Հե՛յ, ոտքի ելեք, թվով աստղերի
Հյուսիս, արևմուտք,
Հարավ, արևելք
Եվ լուսավառվեք ընդդեմ խավարի,
Նրան մոռացման անդունդը տարեք

Ես կհամբուրեմ շրթունքը մահի,
Բայց նրան ներել չեմ կարող երբեք:

ՀԵՐՈՍՈՒԹՅՈՒՆ

Նվիրում եմ Կարմիր Բանակի հաջարի
մարտիկներին, որոնք քայլ առ քայլ, գյուղ առ
գյուղ, հաղափ առ հաղափ բնաջնջում են ասելի
բեմամուն և ազատում հայրենի հողը բեմամու
կոռմարից...

Հերոսություն, դու իմ դարի անմար ողի,
Իմ քնարս քո դավնու դեմ կխոնարհեմ,
Եվ կամարով արևաթափ այս երկնքի
Թող որ հիմա ժառաղ դուրսդ պսակեմ:

Դու վառվել ես Գայլ Վահանի երակներում
Իբրեւ արյունն առյուծասիրտ իր պապերի,
Շողացել ես Մուրմեցի լուրթ աչքերում,
Հերոսություն, դու սուրբ ավանդ հին դարերի:

Ելար մեր խուլ խրճիթներից մի առափոտ
Ու վառվեցիր, ջահը դարձար Հոկտեմբերի...
Անմահացան քեզնով սրտերն այն կրակոտ,
Որոնք մահը դարձան դաժան պալատների:

Ես քեզ տեսա և դաշտերում խաղաղավետ,
Ջինջ օրերի դավաթներում որպես դինի՝
Շողում էիր ուրախության ու սիրո հետ,
Ու դառնում մեղր ու ոսկեհունձն իմ հայրենի:

Սակայն այսօր՝ հողմերի մեջ ու կրակի
Տեսնում եմ քեզ արդար թրի պես մերկացած՝
Հղոր ձեռքում իմ դյուցազուն հայրենիքի,—
Որ խոյացավ ոսոխի դեմ այս դադադած:

Եվ դարկ, օ, դարկ իմ հայրենիք քո սուրն արդար,
Սիրտը խոցիր այս անարդար հորդաների,
Այս պալքարում, այս կուլի մեջ հողմադալար
Ոսոխ սրտերն են պատյանը քո հաղթ սրի:

Օ, դարկեցեք, օ, դարկեցեք կարմիր քաջեր,
Բոց դավակներ մեր դյուցազուն իմաստունի,
Հերոսությամբ պսակեցեք երկիրը մեր,
Հերոսությամբ դարձեք ասողերն այս անհունի:

Շաչիր, չոդա և շառաչիր ինչպես կայծակ՝
Մեր սրտերի ատելության ամպի միջեց,
Դու Հավլունի սրբազան թուր հերոսության,
Ոսոխն արդեն խուճապում է քո շառաչից:

Նա դունդ առ դունդ մոխրանում է և դու անչեջ
Բոցկլտում ես աչքերի մեջ քաջերի քաջ,
Դու այնպես ես նայում մահվան մութ աչքի մեջ,
Որ թվում է թե մահ չկա աչքիդ առաջ:

Դու գաղտնիքն ես անմահութեան ու խոյանքի,
Օ, դու իմ սուրբ հայրենիքի ահեղ դրաւ,
Է՛լ առավել բորբոքելի հուրն հաղթանակի
Ամենազատ ու լուսատենչ երկրի վրա:

Դու ես այսօր մեր դյուցազուն զորքի ոգին,
Քո հրահով ալեվորն է ջահելանում,
Հերոսութուն, քո հրահով վառ պատանին
Կռմի դաշտում հսկային է հալածարվում:

Եվ չի կորչի քաջ մարտիկի ոչ մի անուն,
Հերոսութուն, քո վահանի վրա դրվող
Խմատոթյունն է հիմա քեզ առաջնորդում
Դեպի լեռը մեր հաղթութեան արեւաշող:

Հերոսութուն, դու իմ դարի անմահ ոգի,
Թող քնարս իմ գլխի պես քեզ խոնարհեմ
Եվ նոր ծաղկող դավինենբուլդ հաղթանակի
Հողադնդի տանջված դուխը պսակեմ:

Տ Ա Ր Ն Ր Ք

Օ, երկինք, պսակ հավիտենութեան,
Օ, աստղեր՝ դանդեր անհուն երկնքի,
Արեւակ, հավերժ ահունք զորութեան,
Դու լուսե ստինք կույս տիեզերքի,
Օ, լեռներ, դահեր դուք հավերժութեան,
Օ, խուլ ջրվեժներ, բաշեր բնութեան,
Օ, վեհ անոռաներ, զրահներ դարնան,
Եվ դուք մրրիկներ համայն տարերքի,
Մթթե չեք տեսնում այս դժոխածայն,
Այս դժոխարուխ խավարն ամեհի,
Որ ամպ է դարձել արևի ընդդեմ,—
Ընդդեմ լուսարուխ նոր տիեզերքի,
Եվ մարդու, մարդու, օ, մարդու ընդդեմ,
Եվ լուսո ընդդեմ և ընդդեմ կյանքի,
Նա կուզե ծածկել արևն հավիտյան

Տիեզերքն անել իրեն հայրենիք,
 Եվ ծունկի բերել Մասխաներն համայն,
 Եվ որպէս արեւ բարձրանալ երկինք:
 Մթաղնիր, երկինք, դու նրա զլխին,
 Քո անթիւ ատողերն հանց կռիւ զանդեր՝
 Թող զանգահարեն վրեժով ուժգին,—
 Ջարթնեցեք, ելեք, արեւ աշխարհներ,—
 Մոլեղնիր, տարերք հալիտենության,
 Թող արեներդ խաւարը ցրեն
 Եվ դուք, վահանված դրանիտ լեռներ,
 Սհեղ պայթեցեք ոսոխի զլխին:
 Էյ, հէյ, շարժվեցեք կանգնած անտառներ,
 Ալեկոծվեցեք, ծովեր մթաղին,—
 Ազատ տիեզերքն ուղում է բանդել
 Այս խաւարը ժանտ վառողի ամպով,
 Եվ հայրենիքներն ամեն աղարտել,
 Տիեզերքն համայն հեղեղել մութով:
 Էյ, լույս ջրվեժներ, տարերքով անհուն
 Առավել վառվեք հրեղեն թափով
 Իմ հայրենիքի բյուր երակներում.
 Խուժիր բնություն, մըրկվիր ալպես,
 Իմ հայրենիքի կուռ բաղուկներում,
 Քո ողջ տարերքով ել կռիւ հանդես,
 Հանիր մութի դեմ արեներդ ամբոց,
 Իմ հայրենիքով դու պիտի հաղթես,
 Խուժիր բնություն, ելիր ալեկոծ,
 Խոյսցիր արեւ, պայթեցեք լեռներ,
 Ծովեր, բարձրացեք, խեղդեցեք նրան,
 Օվկյաններ, բացեք անդունդները ձեր՝
 Վիշապների պէս կուլ տվեք նրան,
 Նզովքս նրան թող պատանք լինի
 Եվ մոռացումը հալերժ դերեղման...

ՄԵՐ ԼՆՈՒՆԵՐԻ ՊԵՍ

Մենք խաղաղ էինք մեր լեռների պէս,
 Դուք հողմերի պէս խուժեցիք վայրադ,

Մենք ձեր դեմ ելանք մեր լեռներին պես,
Դուք հողմերին պես ոռնացիք վայրագ:

Մենք հապերժ ենք, կանք մեր լեռներին պես,
Դուք հողմերին պես կկորչեք վայրագ:

ԵՍ ԷԼԻ ԿԴԱՄ

Ես կռիվ կերթամ մութ մրրիկի պես,
Բայց ի՞մ ծաղիկներ, ես էլի կգամ,
Կը շողեմ այնտեղ, կը կարոտեմ ձեզ,
Ի՞մ սլաղ աղբյուրներ, ես էլի կգամ:

Մայրիկ ջան, մայր ես, բայց դարդ մի անի,
Առյուծ ես ծնել, ես էլի կգամ,
Սուրս թշնամու սիրտը կը հանի,
Բազուկս է ջահել, ես էլի կգամ:

Հեյ, իմ Աբադյադ, դու իմ հորս պես
Ինձ հեռվից նայիր, ես էլի կգամ,
Գլտեմ որ ժողովա թիկունքս դու ես,
Թաղդ վեր սլաշիր, ես էլի կգամ:

Միայն թե դուք կուշտ ու խաղաղ մնաք,
Իմ լավ բայիկներ, ես էլի կգամ,
Ճիվալ թշնամուն կառնեմ ոտքիս տակ,
Սրտիս ծաղիկներ, ես էլի կգամ:

ԿԱՂ ԶԻՆՎՈՐԸ

Կա մատյաններում իմ հայրենական
Զրույց մի անմեռ թե սլաղ թե խորին,
Իբրեւ՝ մի դիչեր քնով դժոխական
Երբ որ քնած էր մեր աշխարհը հին,—
Թշնամին՝ մեր սուրբ սահմանն է անցնում
Եվ դավ է զնում ահեղ ու դաժան,

Բայց ժողովուրդն է դրոշի ոստնում
 Իր հզոր ղալակ զորքից անբաժան:
 Եվ այդ խոլ ժամին, նիզակը ձեռքին
 Մի կաղ լեռնցի վաղում հեկոցով,
 Ուղում էր հասնել կովոյ զորքերին,
 Որ կռվում էին զայրույթի բոցով:
 Հանկարծ մութ մի ձայն ձայն տվեց աշայես,
 Եվ ձայնը կարծես դալկում էր, դողում,
 — Է՛յ, ինչպես պիտի դու կռվից փախչես,
 Թե՞ ոտքիդ նման խելքդ էլ է կաղում...
 — Քո սիրան է կաղում, ով վախճուկ տխմար,
 Հնչեց կաղ մարդու ձայնը խստադեմ,
 — Կռվի չեմ դնում փախչելու համար,
 Կռվի եմ դնում, որ կռվեմ, հաղթեմ:

ՊԱՐՏԻՋԱՆՆԵՐԸ

Լուսինն է լալիս սև ամպի ցողով,
 Քամին է ողբում կտրիճի վրա,
 Ընկել է նա չար թշնամու սրով,
 Յայից հառաչել նժույգը նրա:

Բայց նրա սուրը չմտավ պատյան,
 Եվ կռվի դաշտում վրնջում է ձին.
 Անմահ անունը իր սրի նման
 Թշնամու սիրտը խոցում է կրկին:

Նրա եղբայրն է զայրույթով անհուն
 Հեծած կայծակն նժույգը նրա
 Եղբոր վրեժը հանելու թռչում
 Ռադմի մռայլ դաշտերի վրա:

Լուսինն է սգում սև ամպի քողով,
 Քամին է ողբում կտրիճի վրա,
 Այնինչ եղբայրը կղնի չուտով
 Հաղթության պսակն իր եղբոր վրա:

ՀԱՅ ԲՆՆԻՔԻՍ

Հավատում եմ քո հավերժին, իմ հայրենիք,
Դու հավերժ ես ինչպես արև, ինչպես օվկյան,
Դու հավերժ ես ինչպես արև, ինչպես երկինք,
Դու ժամանակն ես անվախճան:

Հավերժ պիտի ձյունը չողա ձեր դահերին,
Իմ հայրենի հաղարակունք կանաչ լեռներ,
Դուք հայկազան կյանք պիտի տաք աղբյուրներին,
Հավերժ պիտի դուք կարկաչեք, փերուղ ջրեր:

Պիտի ծաղկեք, իմ հայրենի դաշտեր կանաչ,
Ու դուք երբեք չեք կարմրի մեր արյունով,
Հավերժական Մասիսների աչքի առաջ
Ձեր հացն արդար միշտ կօրհնվի կարմիր դինով:

Ինչպես այսօր՝ հավերժ պիտի խփող դնդա
Ու չի կարող ո՛չ մի ոսոխ հողդ պղծել,
Առյուծի է դառնում անդամ սիրտն աղջկա
Ու դրախտը քո դեմ արդեն դուռն է բացել:

Հավատում եմ, իմ հայրենիք, հաղթ կմնաս,
Քո ձորերդ գերեզմանն է ոսոխների,
Քո լեռներդ՝ փառքի սյուներն են երկնահաս
Կյանքիդ համար ընկածները...

ԴԱՎԻԹ ԹԱՌՆԵՐԸ

Կպարծենամ հայրենիքիս անցյալներով,
Նրանք լիքն են ինչպես երկինքն Արարատյան
Դարեր վառվող հաղթանակի լույս աստղերով,
Անուններով հերոսական:

Կպարծենամ հաղթ աղեղովն իմ նախահոր,
Սուրբ անունով հայոց Հայկի տիրապան,
Որ պսակված է՝ հանց Մասիսն այս ալեդր՝
Փառքի թաղով հավերժական:

Կարծենամ հայոց ողու լույս դանձերով,
Մատյաններով մադադաթյա աղոթքների,
Հավիտյան նոր երգի Գողթան հին քնարով,
Անմահ ու սուրբ դուստներին:

Կարծենամ Դավթի թրով կայծակեղեն,
Որ շառահեղ դավերի դեմ տերունական,
Որ մեջք տվեց, դարձավ երկրիս յլեմ ապալեն,
Եվ պիտ շողա հուրն հավիտյան:

Կարծենամ և թոռներով Դավթի անմահ,
Որ ձիերն են ախօր սանձում հուր հողմերի,
Որոնց ամեն ոտնահետքը երկրի վրա
Գերեզմանն է ոսոխների:

Եվ ես ցմահ կարծենամ երկրե երկիր
Իմ ժողովուրդ, ջո անունով և վեհ ու հեղ,
Թող քանդակեն այս՝ ինձ իբրև տալանազիր
Կարծենամ որ հայ եմ ես:

ԱՄՆՆԱՆՈՒԹԱԿԱՆՔ

(Բալլադ)

Հնուց երգ է, բայց նորոց է հավիտյան,
Արևելքի արևաթաղ արքան ծեր
Ուներ երեք կանաչ կտրիճ ողբիներ:

Ու ծագումից մինչ մայրամուտ տակեման
Արևն ինչքան աշխարհ տեսներ՝ իրենն էր
Ու անհաղթ էր էն բաղմահաղթ արքան ծեր:

Բայց բախտը չէր որ ժպտում էր միշտ նրան,
Ասում էին, թե իր ձեռքում նա ունի
Հրաշագործ հրեղեն թուրն Հավլունի:

Ու ծաղկում էր հայրենիքում ամեն բան,
Բարի արքան միշտ սրբազան իր թրով
Կյանքն հեղում էր խաղաղության վարդերով:

Սակայն հասավ և օրը խոր ծերության,
եւ մահամոտ դուցադուներ հառաչեց,
Որդիներին ահա իրեն մոտ կանչեց.

— Ով դուք սյուներ՝ լուս ամբոյի իմ անկան,
Հառվեհատ է ահա խաղաղ օրհան իմ,
Ամեն դիչեց ևս ինձ մեռած կտեսնիմ:

Որդիները մռայլ մտքի մեջ ընկան,
Սակայն խոսեց նորից արքան ծերունի,
— Բայց որ մեկիդ թողնեմ ևս թուրն Հավլունի:

Որդիները նորից մտքի մեջ ընկան,
Սակայն արքան նրանց նայեց ժպտադեմ
Ու այս տեսակ պայման դրեց նրանց դեմ.

— Ով որ ինձ տա մի ճշմարիտ պատասխան,
Թե ամենից ինչն է անուշն, անհունի,
Նրան կտամ սրբազան թուրն Հավլունի:

Որդիները անհուն մտքի մեջ ընկան,
Ու խորհեցին խորին խոհեր օրն ի բուն,
Թե ամենից ինչն է անուշ աշխարհում:

Յոթը դիչեր անհուն մտքի մեջ ընկան,
Եւան երկրե երկիր անցան ինչպես դեմ,
Ամեն մեկը մի բան գտած, եկավ ետ:—

Ու մեծ որդին ախպես խոսեց խնդածայն.
— Ով հայր անմեռ, տիեզերքում այս հսկա
Կին ու գինուց ուրիշ անուշ բան չկա...

Մեջնակ որդին ախպես ասաց մեղմածայն.
— Ով բարի հայր, ներող եղիր, թե ասեմ՝
Մայրն է անուշն ամենից քաղցրն ու վսեմ...

Փոքրն ասաց՝ չկա ուրիշ անուշ բան,
Քան հայրենիքն, ով հայր արքա իմաստուն,
Առանց նրան՝ ինչպես թուռնն առանց բուն:

Փոքրի խոսքը շարունակեց ծեր արքան.

— Առանց նրան՝ ինչպես պատյանն առանց սուր,
Առանց նրան՝ ինչպես որ ձուկն առանց ջուր:

Եվ համբուրեց փոքր որդուն ծեր արքան,
Նրան թողեց հրեղեն թուրն Հավլունի,
Ինքը մեռավ ու սուգվեց գիրկն անհունի:

Եվ այնօրից փոքր որդին հաղթակամ,
Բազմեց դահին առած թուրը Հավլունի,
Այլաբհ ընդեց անհայտ դանձերն անհունի:

Իսկ հայրենիքն անուշ ծաղկեց անվախճան,
Եվ թուռնեթոռ Հավլունի թուրն էր չողում
Եվ թշնամին դալկում էր դեմն ու դողում...

Հնուց երգ է, բայց նորոց է հավիտյան՝
Տիեզերքի անուշն ես դու, հայրենիք,—
Այս սիրտս դո՛հ, օ, դու սեղան սրբալիթյան...

ՏԻՂՐԱՆ ՄԵՍԻ ԱԽՇՏԸ

(Իրվագ)

Պատմության մատյանն հավերժ է դառնում՝
Երբ սերունդներն են ավանդում իրար,
Եվ ահա իմ դեմ հարուժյուն առնում
Կանգնում է արքան և բարի և չար,
Կանչում է ցրված իր իշխաններին,
Նստում գետափին՝ դինի է խմում,—
Ելենում էր Արազն ուրախ ափերին՝
Կարծես արքային դինի է բերում:

Եվ խմում էին, երբ որ ամբողջ
Ուրախ լուր բերեց մի թուր սուրհանդակ.
— «Թագավոր հայոց, Գողթան գավառից
Քո գիրկն են թաել երեք նոր սոխակ՝
Երեք երգիչներ և կուզենային
Կենացն արքայի վարդարեն երգով

Ու դովը կարգաւով հայրենաց դահին՝
Աշխարհը լցնել արքայիդ փառքով:

Արքան մտախոհ նայեց բաժակին
Եվ սուրհանդակին շնչաց հանդարտ.
— «Թող դան, իմ սիրտս տեղ ունի երգին» —
Երգն էլ դինի է, երբ տխուր է մարդ,
Խմենք, իշխաններ, նայիրյան դինին,
Գինով ու երգով՝ սիրտն է անխարդախ:
Եվ լոկաց արքան, — դնաց պատանին,
Քաժակներն էլի դնացին ուրախ:

Եվ հայտնվեցին երգիչներն ահա՝
Երեւից մեկը հայրն էր երկուսի, —
Թափառիկ ու կույր մի դուստն էր նա,
Հանց հաղարեքող թոռն Հոմերոսի,
Երկուսը հզոր իր թեւերն էին
Ու ճախրում էր նա ամբողջ ամբոց,
Գարուն էր երգում իր հայրենիքին
Եվ արաբի մեջ վառում խինդ ու բոց:

Եվ Տիգրան մեծը ձայն տվեց նրանց.
— «Երգեցեք այնպես, որ դետը կանգնի,
Այնպես, որ վայրագ վազրը կատաղած
Կանգնի կես ճամբին և ահանջ դնի, —
Բայց պիտի երգել առանց բառերի»...
Եվ լոկաց արքան, թիկնեց դիտահակ,
Եվ հեկեկացին այն գուսանների
Տավրդներն ահա անուշ մի նվագ:

Նվաղն հոսում էր մերթ այնպես քնքուշ,
Ինչպես աստղերի լուսե մեղեդին,
Մերթ այնպես խորին, այնքան թախծանուշ,
Մերթ հորդում էր նա, կանչում մոլեղին, —
Մերթ փոթորկում էր, ծովի պես դալիս
Իր դեմը ցցված ժայռերին խփում,
Ասես առյուծ էր, որ մոռնչալիս
Իր նմաններին իր շուրջն էր խմբում...

Սաղայն վերստին տեղի էր տալիս
Եվ մեղմանում էր և մեղմ կարկաչում,
Ասես մի վիշտ էր հիշում ու լալիս
Եվ՝ չգիտես ո՞ւմ իր գերկն էր կանչում :
Եվ իշխանները՝ գինով կխարբած,
Եվ հայոց արքան մտախոհ ու լուռ
Այն նվազի տակ մի պահ՝ որբացած
Մանուկներ ի պես թախծեցին տխուր...

Եվ երբ օրտարուխ մեղեդին լռեց,
Երբ գինի տվին այն երգիչներին,
Արքան դավաթը տխուր ցած դրեց,
Այսպես հարցերեց իր իշխաններին .
— Ով իմ իշխաններ, ասացե՞ք դուք ինձ,
Թե ում ինչ պատմեց այս նվազն անբառ,
Թե ինչ գագեղե՞ր այս տխուր երգեց,
Որ մնացել է՞ր այդպես վշտահար :

Եվ իշխանները խոսեցին մեկ-մեկ
— Տեսա երգի մեջ մեկը շնջաց,
Սյունյաց աշխարհում լուռ ու սրտաբեկ
Ինձ էր սպասում աղջիկն իմ սիրած,
Եվ լսում էի մրմունջը նրա .
Ախ, նա արցունքով կսպասեր դարձիս,
Այնինչ՝ ես օտար մի ժայռի վրա
Շղթայված էի, ու փախել էր ձիա...

Մյուս իշխանը այսպես շնջաց .
— Տեսա Շիրակում իմ մայրն էր լալիս,
Թե աղիղ ուրդին՝ կռվի գնացած
Ընկել է դուցե, որ տուն չի գալիս .
Եվ օրը նրան տարի էր թվում,
Այնինչ քաջարժիկ պանդուխտը նրա
Արքաների հետ գինի էր խմում
Եվ փառքն էր չողում միշտ նրա վրա...

Եվ այսպես ասաց իշխանը վերջին .
— Նվազն ապագաս առջև բերեց,

Ես տիրել էի Շիրակ ու Մծբին
Եվ իշխան Գողը սրիս խոնարհւեց,
Եվ իմն էր բարին Տարնո զաշտերի,
Եվ դու իմ գլխին, ով բարի արքա,
Դրեցիր մի թագ՝ կես թագավորի,
Բայց ես վերստին քո ոտքերն ընկա...

Եվ երբ մեծ արքան ցնորքը լսեց
Քառասուն դուռը իր իշխանների,
Այն երգիչներին տխուր հարցրեց.
— Մեթե հասկացանք ձեր երգը բարի:
— Ոչ, արև արքա, երգիչներն ասին
Եվ ծեր դուստնը այսպես չնջաց.
— Դու խոսիր արքա, մեր արև լուսին,
Անբառ նվազս սրտիդ ինչ ասաց:

Եվ արքան մռայլ նայեց բաժակին
Եվ իշխաններին շուրջը բոլորած
Եվ սանձ դնելով դայրացած սրտին՝
Լցրեց զավաթը և այսպես ասաց:
— Մռայլ մեղեդին այս երգիչների
Ձուներ կարոտը սիրած աղջկա,
Մատյանն էր հայոց ճակատադրի՝
Մեր հերոսական զաւիթին վկա:

Տեսա երգի մեջ ես հրաշք մի բան՝
Իբրև թե բոլոր իշխաններն հայոց
Եղբայրացել են արդեն միաբան,
Արդեն միասիրտ և միաամբոց,
Եվ մոռացել են արդեն քեն ու ոխ,
Եվ չունեն նախանձ արդեն իրար դեմ
Եվ ինչպես կռվի արշավող ամբոխ
Ոսոխի հանդեպ ելան խոտադեմ:

Ելան... Եվ տեսա այս անգամ արի
Դուք ինձ հետ էիք, ով իմ իշխաններ,
Ռազմի զաշտերում ելած պայքարի՝
Իբրև հայրենի երկրի վահաններ,

Եվ արդեն հայերժ ձեռք փառք էր երդում
Ոսոխի երկրում ձեր տեղը ցցված
Եվ դուք փառավոր փրկած Նախրին՝
Գինի եք խմում իմ շուրջը բազմած
Եվ նորից լսում այս երգիչներին:

Եվ ցոլում էին վահանները ձեր,
Որոնց տակ արդեն ձեր սիրտն էր մաքուր
Հանց արևի տակ Մասսյաց դադարներ,
Ով իմ իշխաններ և դուք միասուր
Հանց ցրված աստղեր՝ եկաք դիրկի դրկի՝
Հյուսելու արևն հայոց տերության,
Եվ դարձաք տերը հայոց աշխարհի
Հավասար ինչպես ձեր հզոր արքան...

Եվ լուց արքան, ապա վեր կացավ
Քառասուն ճուղքեր բերեց անտառի
Եվ փչրեց... մեկ-մեկ և ապա դարձավ
Նորից քառասուն ճուղք բերեց ծառի,
Այս անգամ խմբեց և սեղմեց ծնկին,
Բայց չփչրվեց... Խորհուրդն հասկացա՞ք...
Դիմեց դարմացած իր իշխաններին:

Եվ լուց արքան... սակայն այն օրից
Նա խմբեց բոլոր իշխաններն իրա,
Ուղմի դաշտերում ելավ մրրկալից
Կայծակեց հնուց ոսոխի վրա.
Եվ նրա տեղը հավիտյան ցցվեց
Իր հաղթանակի դաշտերում կանաչ,
Իբրև մի Մասիս և համբավն հնչեց
Եվ դարձավ անտառ ահեղաշատաչ:

ԻՆՏԵՐՆԱԿԱՆ ԷՍՊԱՆԻՍԻ

Ի՞նչ, ուզում էիք մոռենալ նրա՞ն,
Բորենու նման ունա՞լ դամբանին,
Որ թանգարանն է հավիտենության:

Որ հալերժության ուղեղն է անգին,
Որ սրբությունն է արդար մարդկության:
Ի՞նչ, ուղում էիք ձեր ժանտ խավարով
Մոտենալ, մարե՞լ քնած արեւին,
Որ հեղեղել է երկիրը լուսով,
Որ քուն է մտել հալերժի թեւին,
Որ լիքն է հոգին ոսկի երազով:
Դուք վանդալներ եք, դուք այդ կանեիք,
Դուք այդ կանեիք՝ վայրի դաղաններ,
Դուք այդ կանեիք, թե կարենայեք,
Բի՞չ եք հանդցրել կանթեղները մեր,
Դուք հալերժության լուսի թշնամիք:

Դամբանում մեր հայր արեն է քնած,
Բայց նրա որդին՝ արեն այօրվա
Ձեր հորդայի դեմ ելավ ահագնած,
Ձեր խավարի դեմ՝ լուսեղեն զրահ,
Ձեր ցնորքի դեմ՝ զայրույթով վառված:
Եվ ընկա՞ք ինչպես ձյան հյուսքն է ընկնում
Ամռան բոցաչունչ արեւի առաջ,
Եվ կրկին կռիւ ահեղ դաշտերում
Լուսն հաղթանակի զրահներն հաղած,
Մեր զնդերն ահա գրոհ են գնում:

Ի՞նչ, ուղում էիք նրա՞ն մոտենալ,
Ձեր ժանտ խավարի դժնի զրահով,
Եվ հալերժության դո՞ւռը կործանել
Եվ կյանքը լլկել և ծածկել մահով,
Եվ հայրենիքը մութով շղթայել:
Կարո՞ղ եք հուրը արեւից խլել,
Կարո՞ղ եք ծածկել օվկյան ու երկինք,
Իլլիչը հուր է, արեն է ծնել,
Իլլիչն անդին է՝ ինչպես հայրենիք,
Իլլիչն անմահ է՝ մայր հողն է ծնել
Եվ կդա ժամը, — զգում եմ նրա
Քայլերի դուրյունն աշխարհի միջով, —
Ձեզնից ոչ մեկը կենդան չի մնա,

Եվ Իլլին անծիր իր հայրենիքով
 Տիեզերքի հետ կհավերժանա :
 Ի՞նչ, ուզում էիք մոտենալ նրա՞ն ,
 Բոլորնու նման ոռնա՞լ դամբանին ,
 Որ թանդարանն է հավիտենության ,
 Որ հավերժության ուղեղն է անդին ,
 Որ սրբությունն է հանուր մարդկության ,

ՊՈԵՄ ՀԱՅՐԵՆԱԿԱՆ

Ժմ հայրենի հինավուրց Մարմաշենի վանքի մոտ ,
 Ուր դեռ կապրեն պապերիս գերեզմանները մամռոտ ,
 Մի խումբ խոհուն ջահելներ փորում էին հողն արդար
 Ու սուրբ հողում հայրենի պեղում էին մի հին դար ,—
 Հանում էին գորշ հողից հին զրահներ ժանդոտած ,
 Որ շողացել են մի օր կրծքի վրա իմ նախնայ ,
 Եվ ռազմիկի ոսկորներ և դաստակներ հին տեղի ,
 Եվ բուլթ պայտեր , սասանդակ՝ արաբական նժուլդի :
 Հանկարծ մի դանդ հայտնվեց ու դանդի տակ , խավարում ,
 Մի մազադաթ երևաց , որ ալպես էր բարբառում ,—
 — «Ասեմ ահա , մի գիշեր , նման մի մուլթ մրրիկի՝
 Արաբ բանակն հորդահոս՝ սահմանն անցավ Շիրակի ,
 Եվ ոտնատակ հոշոտեց դյուղաշխարհը մեր կանաչ ,
 Այրեց տաճար ու բազին , ցցի հանեց մեր կանանց ,
 Արյան գետեր հեղեղեց արաբն՝ արյան ծաքավի ,
 Եվ ես արյամբ հյուսեցի պատմությունը այդ կռվի ,
 Ձեզ թողեցի , սերունդներ , իբրև ավանդ դարեց դար ,—
 Ես մեղադարտ մի դպիր և հին ռազմիկ մի արդար»...

1.

Արադածի լանջերում , մինչև հեռու Հարսի սար
 Խլչում էին անտառներն՝ ինչպես ծովը հողմավար ,
 Իշխում էին կաղնիներն ու արջի՝ դեմ անտառում՝
 Վարադն իր սեպ ժանիքի ճերմակ դաշույնն էր սրում ,—
 Անտառներում այդ ահեղ , գիշերն առանց ճրագի ,
 Ֆերեկի պես կշրջեր շինականը Շիրակի...

Ահա ելաւ անտառից ճյուղնալսակ մի որսկան,
 Ուսին՝ եղնիկ վերալսր, ձեռնն՝ աղեղ որսական,—
 Թափառել էր նա յոթն օր չքախմբով իր շքեղ
 Լոռու հեռու լեռների անտառներում թափչաղեղ,
 Շիրակ մտաւ վերստին ու աղբյուրի մոտ, հանկարծ
 Դեմքը լիչաով մշուշվեց ու գլուխը կախեց ցած,—
 Որբերի պես անտերունչ՝ տեսաւ շուրջը խաբուկի
 Հառաչում էր հալածված շինականը Շիրակի,—
 Մանուկները կրծքերին՝ մայրերն էին հեծեծում,
 Մեռնում էին ծերերը, քամին իր կուրծքն էր ծեծում...
 «Այս Ի՞նչ բան է, Ի՞նչ աղետ» ծեր որսկանը շնջաց՝
 Երբոր նրան մոտեցաւ մի ծերունի գլխաբայ,
 — «Ով հայր իշխան, ինձ ներիր՝ թե լուր հայտնեմ քեզ տխուր,
 Երկրի բախտից մեր անբախտ՝ թե սուտ լինեմ՝ մահա տուր,
 Հենց այս դիշեր, դիշերով, նման մի մուրթ մըրեկի
 Արաբ բանակն հորդահոս՝ սահմանն անցաւ Շիրակի,
 Սահմանն անցաւ, հեղեղվեց, Շիրակն արաւ սոնարակ,—
 Այլարուեց ամբոցներն՝ իբրեւ յոթը տարվան հարկ,
 Ահա ամբոխն հալածված՝ վախաւ գուբերն անտառի,
 Ամբոխն հաղիւ մի դէտ էր, ծով էր բանակն արաբի»...
 Լուց մի պահ ծերունին ու գլուխը կախեց վար,
 Արցունքն ընկաւ աչքերից, ապա խոսեց վշտահար.
 — «Ներող եղիր, ով իշխան, թե ճամբրետն ասեմ քեզ,
 Չար է որդին քո անդին, աներեւոյթ չարքի պես,—
 Ռդուղ ձեռքով են տարել քո բերդ երկրի բանալին»...
 Առաց, գլուխն ալեւոր լուռ խոնարհեց իշխանին,
 Եւ առաւել մոայլվեց ծեր իշխանը Շիրակի,
 Կայծակեցին աչքերը խաղարի մեջ իր դեմքի,
 Եւ չիմացաւ թե ինչպե՞ս ձեռքից աղեղն ընկաւ ցած.
 — «Օհ, իմ որդին, աստված իմ՝ դառնակովի՞մ մոռնաց,
 Ու եղնիկը թողնելով սովահալած ամբոխին,
 Առաւ աղեղն իր արդար ու ցած իջաւ վայրագին...

2.

Բայց իշխանը դալի դեմ Շիրակ մտաւ իբրեւ դառ,
 Տեսաւ ամենն իր աչքով՝ ծպտյալ շրջեց վշտահար,
 Մտաւ գլուղերն իր այրվող ու չղտաւ իր որդուն.
 Աչքից՝ դայրույթ ու կրակ, սրտից արյուն էր կաթում:

Տեսաւ հեռիւմ՝ իր չքեղ կապուլտ ամբոցն էր ծխում,
 Եւ գաղաթիւն՝ արաբի դոռող դրոշն էր ծփում,
 Պարսպի տակ ավարը՝ ցորեն, ոսկի՝ շեղծված,—
 Եւ այս ամենն իշխանին դժնի երազ մի թվաց:
 Եւ մինչև լույս իշխանը չըջնց տխուր, գլխահակ,
 Եւ ասեա՝ հոգն հայրենի հառաչում էր ոտքի տակ,
 Դեռ ծխում էր կումայրին, ծխում էին դաշտ ու ձոր,
 Եւ ծխի մեջ իշխանը տեսաւ մի սիպ ձիավոր,
 Որ թռչում էր սարն ի վեր՝ ինչպես ճերմակ աղավլի,
 Եւ աղավլու թևի պես բացվեց սիրտը իշխանի:
 — «Կանգնիր, կանգնիր, ձիավոր», կանչեց իշխանն անհամբեր,
 Ու ձին սանձեց ու կանգնեց ձիավորը սևահեր,
 Որ իշխանի ձիապանն ու կտրիճն էր Ծիր դյուղի,
 Եւ իշխանի որդուն էր տանում դատին ամբոխի...
 Եւ մինչ հայրը իր որդուն կմոտենար մոռյված
 — «Սա էր հանձնել բանալին» ձիավորը շնջաց:
 Սակայն հայրը կարոտով գրկեց դուռին իր որդու,
 Ու շնջաց. «Իմ որդի, ճշմարիտը խոսիր դու,—
 Դու՞ ես հանձնել բանալին, դու՞ ես հանձնել, բայց ինչպե՞ս,—
 Հայրենիքդ վա՞ր էր շատ, թե մի ցալ էր տանջում քեզ»:
 Մթնեց որդին իշխանի ու դուռից կախեց ցած,
 Սիրտը կարծես հառաչեց, սակայն լեզուն լուռ մնաց:
 Նորից խոսեց հայրը ծեր «մի՛ վախեցիր դու, որդիս,
 Նայիր՝ վախ արցունքը դեռ չի սառել աչքերիս,
 Նայիր՝ ինչպես հայրենի մեր ամբոցն է այրելում,
 Ու դյուղերն են մոխրացել, խոսիր, ինչո՞ւ ես լուռ,
 Միթե դու՞ ես, իմ որդյակ, դավադիրը մեղադարտ»...
 Հառաչում էր հայրը դեռ, լուռ էր որդին ու դունատ:
 — «Ես եմ» կարծես ասում էր լուռթյունը տղայի,
 Եւ իշխանը շնջաց «Թող քեզ մահը փայտափայտ»
 Ապա՝ «Քչիր, իմ Թաթուլ» ձիապանին ձայն տվեց,—
 Եւ դեպի դուռն ամբոխի ձիապանը ձին քեց...
 Հայրն էլ նրանց հետքերով դնաց տխուր ու մենակ
 Մի աչքի մեջ սև արցունք, մի աչքի մեջ սև կրակ...

3.

Սհա դուբերն անտառի, ահա ժայռն է երևում,
 Եւ ամբոխը խռնվեց վիշապածին այն ձորում,—

Երբ հայտնվեց ձիապանն իր իշխանի որդու հետ
Ռաքի ելավ ամբողջ ու փրփրեց ինչպես դեռ,
Նայեց որդուն իշխանի ու մոնչաց «մահ դրան»...
Տղան ահից գունատվեց, արցունքները վար ընկան,
Սակայն հայրն էլ հայտնվեց սղադեմ ու տրտմալուք,
Ու ձայն տվեց ամբողջին. «ճանաչում եք սրան դուք»:
— «Ճանաչում ենք, դե է դա» ամբողջն հովտում մոնչաց,
Եվ իշխանը իր որդուն վերջին անգամ չչնչաց,
— «Ասա՛, ինչո՞ւ դավեցիր, ասա՛, որդիս, մի խաբի,
Քան հայրենի փուչն՝ ասա՛, վա՞րդն էր անուշ արաբի,—
Ասա՛ ի՞նչն էր թշնամու դայթաղըդեկ քեզ հանկարծ»...
Եվ իշխանը կարկամեց ու դայրույթի մեջ գողաց,
Ձեռքը դրեց իր սրին ու մի վայրկյան լուռ մնաց,
Ապա նորից չուռն առավ արդար մոռունն իշխանի.
— «Խոսիր, ինչո՞ւ, ես դավել, հիմա քո հայրն ի՞նչ անի,—
Ով էր խեղճ գողացել...»

Լուեց իշխանն ու տղան

Ծռնկի դալով մրմնջաց «Լեյլան՝ խաճեն խալիֆի»...
— «Լեյլա՞ն, աղջիկն արաբի» կրկնեց հայրը մոռունչով,
— «Լեյլան, խաճեն խալիֆի» կրկնեց ամբողջն հառաչով,
Ու շանթահար՝ ամեն բան ավելո՞ւմեց, սարսուռաց,
Մթնեց անհուն դարմանքով, և իշխանը մոնչաց.
— «Քան հայրենի փուչն անուշ, վա՞րդն էր անուշ արաբի,
Որ այդպես է, ով թշվառ, հիմի մեռնես դու պիտի,
Ու գերեզման քեզ չի տա քո հայրենի հողն արդար,
Հայրդ օձ չէր, բայց ինչո՞ւ դու օձի ձագ դուրս եկար»,
Ու մթադնեց իշխանը, ապա դարձավ ամբողջին,
— «Քան հայրենիքն իմ աղքատ՝ խոր չեմ սերել ոչ մեկին,
Քան իմ Ծիրակն հայրենի՝ չկա ուրիշ անուշ բան,
Ու թող մեռնի այս տղան»,—

Առաց բռնեց ու սրով

Կտրեց դուրսն իր որդու ու մոնչաց դայրույթով,
— Իսկ դու, վախկոտ եղջերու, խեղ դո՞ւ ամբողջ Ծիրակի,
Ինչպե՞ս թողիր ոտիքն սանձը քո սեղ նժույզի,
Վահանդ՝ ի՞նչպես նրա դեմ դու ձգեցիր ու փախար,
Ասա, ինչպե՞ս թողեցիր քո հայրենի հողն արդար,
Վերջին կաթինն արյունի թող խմեին քո սրտից՝
Քան թե՛ նվաստ վախճելի հայրենի տուն՝ քո արտից»...

Բայց քարացած ամբոխից մի ծերունի՝ չչնջաց.

— «Իշխան, բանական արարելի դողուն զարկեց ու հանկարծ...

Թե ամբոխը մի գետ էր, նա մի ծով էր տեղահաշտ,—

Թե ամբոխը մի ծով էր, նա օվկիան էր, ո՞վ իշխան»:

Եվ իշխանի աչքերը սև արցունքով լցվեցին,

Ձիապանն էլ հառաչեց ու մոտ բերեց նրա ձին,

Իշխանն հեծավ տխրադեմ, սուրը օդի մեջ ճոճեց,

Ասպանդակեց նոսրագլին ու ամբոխին ձայն տվեց.

— Հե՛յ, ձորերից դուրս ելեք, շինականներ Շիրակի,

Ելեք՝ ում ձեռքն ամուր է՝ ու ծարավ է նիզակի,—

Ով սիրում է հայրենիքն ու չի ուզում դառնալ ճորտ,

Ով չի ուզում մահն իրա, ով սիրտ ունի կրակոտ,—

Թող դա ինձ հետ, ետ խենք մեր օջախը հայրենի...»

Ասպես կանչեց իշխանը և ձայնի հետ իշխանի

Ռաքի ելավ ամբոխը... մի մարդու պես... ու դինվեց,—

Ձիավորվեց և իր հայր իշխանի հետ արշավեց...

4.

Նման անեղ հեքյաթում դինով թմրած վիշապի՝

Դեռ քնած էր Շիրակում հողնած բանական արարելի,

Պահնորդները կիսավառ խարույկների մոտ կանգնած՝

Որը հսկում էր կես քուն, որը ճոճվում էր քնած,—

Միայն խալիֆն էր արթուն շրջում ինչպես մի պահնորդ

Քոհանի մեջ ալեկոծ՝ ինքն իրեն տեր ու ճորտ...

Եվ մառախուղն էր կանգնել ինչպես փռված դորշ կապար,

Ծածկել դաշտեր ու գյուղեր, ծածկել ամեն լեռնապար:

Բայց ի՞նչ, այս ի՞նչ որոտաց, ջրվեժ իջավ սև ամպից,

Պտուտահողմ բարձրացավ, թե՞ ծով հորդեց ալիերից,

Ո՛չ,—իշխանն էր՝ կայծակեց՝ հանկարծակի արշավով

Ուղիղ դիվին բանակի, որ նիրհում էր անվրդով...

Մյուս ամբոխն էր՝ արշավեց՝ հեղեղի պես՝ լեռն ի վար՝

Հաղած կովի զրահներ, հեծած ձիեր մրրկավար:

Եվ խուճապեց շանթահար քնած բանական արարելի»,

Աղմուկ խուժեց ժուռտաժուռ և բախվեցին տեղ-տեղի,

Աղեղներից նետերի անեղ կարկուտ վար տեղաց,

Վրանները պոկվեցին, մրրկվեց դաշտն ու դոռաց,

Շողում էին, շառաչում զրահները տեղերից,—

Թագմիկներն արեւախ ընկնում էին և նորից
 նշնում էին, արշափում, խոցում, դցում մէկ մեկու
 եւլ կատաղի էր դառնում արդեն կոխին ահարկու...
 — «Հանուն աստծո և ոգու և հայրենի դաշտերի,
 Դիրեն արեք ոտնատակ» ձայնն էր իշխում իշխանի:
 Վերջում էր ու թռչում գիշերաբաշ նրա ձին,
 Նետերն էին անձրեւում լայնադրահ իր կրծքին,
 Բայց իշխանը դարկում էր և ճեղքելով խոշ ու խուֆ
 Ինչպես որականն անտառում՝ խրվեց զորքի խորքը մութ:
 Սլանում էր նրա հետ քաջ ձիապանն իշխանի
 Միշտ իշխանին ակնդեհ՝ քանց պահապան աղափնի,
 Ծառս էր լինում նրա ձին՝ ոսոխի չար նետի դեմ,
 Կրծքին զրահն էր զնդում՝ անխոցելի՝ ինչպես վեճ:
 Իշխանն իրեն մոռացած հա՛ դարկում էր ու զարկում,—
 եւլ իր տեղով մահն արդեն վրաններն էր խուզարկում:
 Հանկարծ, հեռվից, իր աչքին իր ամբոյցը երևաց,
 — «Առաջ, ժամն է քղձալի» իշխանն էլի որոտաց,
 եւլ հետամուտ խուժում էր շինականը Շիրակի,—
 Ով եկել էր եղանով՝ տեր էր դարձել նիդակի,—
 Ով որ անդեն էր եկել՝ զինավառ էր սլանում,
 եւլ հայրենի ամբոյցի քերծերին էր բարձրանում,
 Զորքն ամբոխված հորդում էր աղաղակով ցնծալին,
 Խուճապում էր մթան մեջ ոսոխն արդեն թողած ձին,
 Խուճապում էր ալեկոծ, ամբոյց մտնում ահաբեկ,
 Փակում դռներ ու դարբաս, բայց չէր լուռ նա երբեք,
 Պարիսպների բարձունքից հող էր թափում ու կրակ,
 Բայց խուժում էր ամբոխը դեպի բերդը կապուտակ:
 — «Առաջ», կանչում իշխանը, անդուլ վեր էր բարձրանում,
 Կարծես արդեն ամբոխին հաղթանակի էր տանում...
 Երբ որ անհայտ մի սև նետ ցցվեց քունքին իշխանի,
 Իշխանն ընկավ ձիուց ցած...—
 — «Իմ պահապան աղափնի»,
 Վերջին շնչով մրմնջաց ձիապանին իր խելախ,
 Որ բռնել էր հակալի թեքված դուխն արնաշող,
 — «Ես մեռնում եմ, իմ ասպետ, բայց դեռ՝ մահս, մահս չաք՝
 Թող ամբոխը չիմանա, դու ամբոխին կռվի տար,
 Թող դեռ զորքս չիմանա, չթուլանա իմ մահով,
 Դու կռվեցիր քաջի պես, զուգվիր դու իմ զրահով,

Թող արարեն էլ չխմանա զորավարի մահս անդուլթ,
 Դե չուտ հազիր իմ զրահն և ծիրանիս, հեծիր չուտ,
 Շարունակիր մարտն ահեղ, մինչև խալիֆն անարդար,
 Զախջախելով՝ քեզ թողնի քո հայրենի հողն արդար...»
 Եսաց իշխանն ու հանդավ, ձխապանը մոռյալեց
 Սև հոնքերի ամպի տակ արցունքի լիճը փայլեց,
 — «Երգվում եմ քո աստուծով» նա մեհնողին շնջաց,
 «Մինչև չընկնի թշնամին՝ ես չեմ իջնի ձերուց ցած...
 Եվ կվառեմ վանքի մեջ քո հիշատակն անխաճան
 Փոխած ոսկի մոմերի,— դու չես մեռնի, ով իշխան»...
 Եվ պահելով սրբազոհ իշխանի դին ժայռի տակ,
 Հազավ նրա ծիրանին և զրահներն, համարձակ
 Հեծավ նոռյոյն իշխանի ու ձայն տվեց ամբոխին,
 «Առաջ քաջեր, սլացե՛ք, մաս մաս արեք ոսոխին»...
 Կարծես իշխանն էր ձայնում, կարծես կանչն էր իշխանի,
 Եվ հորդում էր ամբոխը, ինչպես ալիքն օվկյանի,
 Դեպի ամբոցն էր հորդում շալիղներով քերձաքար,
 Որն հետեակ էր խուժում, որը ձիով կսուրար:
 Շաչում էին նետերը, ընկնում էին քաջեր շատ՝
 Թե իշխանի բանակից, թե թշնամուց հուսահատ.
 Մահս էր լինում Թաթուլի սև նոռյոյն սանձակոծ
 Տեղերի տակ թշնամու սլանում էր նա անխոց,
 Սլանում էր շանթի պես, տրորելով ոտքի տակ
 Մազավաթներ, նիզակներ, թամբեր, դանդեր ու դիակ:
 Հանկարծ ահեղ աղմուկով, նման տեղատարափի՝
 Պարխպներեց վար խուժեց ահեղ բանակն արարի,
 Ու ցած տեղաց նետերի սև մի կարկուտ խոշական,
 Եվ Թաթուլի զորքն ասես տեղի տվեց մի վայրկյան,
 Ու շնական շատ քաջեր նոռյոյներեց ընկան ցած՝
 Խոցոտվելով ոսոխի նիզակներով մոլեգնած,
 Տրորվեցին ոտի տակ արաբական ձիերի
 Եվ խուժ դարձավ զորքի դեմ շեղջն արնաքամ դիրի:
 Եվ դեռ ծովի պես ելած՝ կիջներ բանակն այն արար՝
 Թիկնանցելով ամբոխին, հեղեղվելով լափե-ափ:
 Եվ խոցվելով հարձակվող նիզակներից կատաղի՝
 Հառաչում էր, նահանջում աշխարհազորն ամբոխի:
 Լուկ մի վայրկյան Թաթուլը մոր սրտի պես կծկծվեց,
 Եվ քաջեց սուրն իշխանի և ամբոխին ձայն տվեց.

— Կամ մահ, քաջեր Շիրակի, կամ թե Հայկյան Հաղթություն,
 Մեր բաժինը կյանքն է միշտ, մահը տվե՞ք թշնամուն,
 — «Առա՛ջ, առա՛ջ» և ձայնը թևեր տվեց իր դուրքին,
 Եվ ամբոխը մրրկվեց նոր գրոհով մոլեղին,
 Եվ նրա դեմ արարի տեղերն ընկան ահառած,—
 Դիեր դարձան առաջվա կտրիճները՝ խոցոտված,
 Եվ ամբոխը քայլ առ քայլ նիզակովում էր միշտ առաջ,
 Բարձրանում էր ժայռերը, դիեր փռում ձախ ու աջ:
 Եվ իշխանի տարազով՝ դուռնն անցած բանակի
 խոյանում էր թաթուլը նման թռչող նիզակի:
 Հանկարծ սմբակը ձիւռ խրվեց մի դուրջ դանդի մեջ՝
 Գանդը մնաց սմբակին՝ երբ ձին նորից արշավեց,—
 Ախ, ո՛ւմ դանդն էր, որ դերվեց Հայոց ձիւռ սմբակին,
 Արդյոք արա՞ր մի աղբատ, որ թողել էր մայր ու կին.
 Եվ խալիֆի կեռ թրի ահն ու արյունն աչքերում
 Դուրս էր եկել ավարի՝ Հայոց ոսկի դաշտերում...
 Արդեն դիշերն անցնում էր, այդ էր ասես ոսկերոց,—
 Ամբոխն հորվում էր արդեն՝ արդեն մտնում էր ամրոց
 Նիզակների, տեղերի անտառներով ալեկոծ:
 Մահախուճապ փախչում էր արդեն բանակն արարի՝
 Ինչքան խալիֆն իր կանչով սանձը քաշեց խուճապի...
 Ճոնչացին ամրոցի դարպասները կաղնեկուռ
 Եվ ներս խուժեց ամբոխը ձիով, ոտքով, խառն ի խուռ,
 Բայց թաթուլը փնտրում էր դե խալիֆին, որ չկար,
 Ու անհամբեր դայրույթից ձեռին սուրը կռողար...
 «Դե՛ր փախավ իմ տեղից» նա տխրադին չչնջաց,
 Եվ խաղաղվող դաշտերին նայեց մի պահ ու ժպտաց,
 Հանկարծ ինչպես երազում՝ հեռվում տեսավ խալիֆին,
 Հեռվում տեսավ, ծիծաղեց ու խթանեց, քեց ձին,—
 Հասավ,—տեսան մեկ մեկու, և խալիֆը ինչպես ամպ
 Նետեց նիզակն իր նշտար՝ ամենագուռ սաստկությամբ,
 Բայց նիզակը փչրվեց իշխանի կուռ զրա՛հին՝
 Քանց ապակին արժաստից...

Եվ խալիֆը խթեց ձին

Ու սարսափով դուրս փախավ կովի դաշտից մահաստատ,
 Փոշին թողեց դաշտի մեջ՝ որպես դրոշն իր նվաստ,
 Հեռ չէր նայում, փախչում էր սահմանն ի վայր Շիրակի,
 Բայց կարո՞ղ էր ազոավը փախչել դարկից կայծակի...

Եվ՝ թուշում էր հետևից Թաթուլն հեծած հրաշք ձին,
Որ հասնելով խալիֆին՝ «կանգնիր» դռնէն զայրադին,
Եվ նիզակը շառաչեց և խալիֆը ընկալ ցած
Եվ արյունը դուրս ցայտեց ու բաց առվի պէս դնաց...
Եվ մոտեցաւ Թաթուլը ու ցած նայեց նժուշդից,
Ու վեր նայեց խալիֆը թուխ աչքերով արնալից,
Եվ հառաչեց այն միջին դորաւարը մերձինս՝

— «Թե ևս մեռնեմ, ով թշխառ, դու կենդանի չես մնա»
Երկրորդ հարվածը դարձաւ պատասխանը իշխանի՝

— «Թե զարկն իմն է, ով հրէշ, դու չես մնա կենդանի»:
Ասաց Թաթուլն ու նայեց իր հայրենի ամբողջին,
Որի գլխին կծվար հայոց դրոշն այդածին:

Ապա նայեց կարծառով արշալույսին նոր ծագող,
Որ փառվում էր լեռներին, ինչպէս հարսի ոսկեքող:
Դադարի փողն հնչեցոյց, հորդեց ամբոխն իրեն մոտ,
Կապտանային շղթայով դե խալիֆի ձեռն ու ոտ,
Եվ իշխանը խաղաղվեց, նայեց զորքին ու ժպտաց,
Եվ դառնալով խալիֆին նրան այսպէս չինջաց.

— Ձեռքդ կուղեր հարկ առնել՝ ամեն կանաչ կիրակի,
Ասա, սրբող ինչ կուղեր՝ իշխան լինել Շիրակի,
Թե՞ կուղեր թաղաւոր դառնալ երկրին իմ հայոց, —
Ժողովրդի մեջքն ի վեր փաթաթվէիր ինչպէս օձ...
Բայց, եկ արբա օձենք քեզ, —

Ասաց իշխանն ու լռին

Նայեց մի պահ մտախոհ՝ դեմը վառվող խարույկին,
Ապա ծնկին ծռելով լայն շեղբ մի թուր օղակեց,
Եվ օղակը թաղատիւլ՝ բոց խարույկի մեջ դրեց, —
Աշուժացաւ ամբոխը՝ կռահելով ինչ որ բան...
Մեկ նայում էր խարույկին, մեկ իշխանին հաղթական,
Ապա իշխանն աղոթքով «տե՛ր, թողութթո՛ւն» չինջաց,
Ու դուրս հանեց խարույկեց օղակն արդեն չիկացած,
Ու չարախիղ մոտեցաւ դրեց գլուխն այն դեմ՝
Թաղաղեց նա այդպէս գլուխը դե խալիֆի...

— «Ա՜հա՛ քո թաղը ոսկի» իշխանն ասաց խալիֆին,
«Այդ մեր հարկի ոսկին է, թող միշտ չողա քո գլխին,
Եվ թե ուժդ կպատե՞ դլխիդ պահած Բաղդադ տար,
Որ աշխարհներն իմանան, թե ո՞նց հայոց հարկն առար...»
Մի պահ սարսեց ամբոխը, ապա աղմուկ խլրտաց

— «Ով մեր արքա, քեզ համար աստված կ'ընես դահլից ցած», —
— «Ա՛յ, ո՞նց թաղենք հիմա քեզ առանց սուգ ու շիւմանի».
Ու՛ ծխում էր, ճենճերում դանդը Մարա տիրանի, —
Այն ինչ լեռներն հիացքով հաղնում էին ծիրանի:

Եվ շողում էր վանքն արդեն արշալույսի ճաճանջով
Եվ իշխանը վանքի դեմ խաչակնքեց չշունջով,
— Օրհնյալ երկինք, փառքդ շատ, նորից հացը դարձրու ծով:
Եվ արեգակն էր ծագում նման լուսե նիզակի,
Որ խոցել էր սիրտը սև դիշերի սև բանակի:
Բայց արտուտներ չերգեցին այս առավոտ ջինջ օդում,
Լոկ ուրուրներն հիացքով դիերն էին հոշոտում,
Աղբավները ճախրեցին դաշտի գլխին արյունով, —
Ուր՝ դիտապատ դի դարձան արարն ու հայն իրար մոտ,
Մահու մռայլ տեսիլքով անիծելով՝ մշտադեռ
Խալիֆների արշավը և թալանի երթ ու նետ...
Ո՛հ, անեծք քեզ, ո՛հ, մահ քեզ, պատերազմի չար ուղի,
Մեկին դավաթ ևս դինու, թույն ևս՝ ընդդեմ ամենքի...
Եվ իշխանը ձայն տվեց, թաղե՛լ դիերն հարադատ,
Դադա՛ր կովին, հաղթութ՜յո՛ւն, խնկեք հայոց հողն ադատ,
Ողջ ավարը ձեզ տարեք, ինձ մի վրան թողեք լոկ,
Խաղաղութ՜յունը՝ վանքում խնկարկեցեք ծնկաչոք...
Խուժեց ամբոխն ավարի աղաղակով ցնծալին,
Եվ իշխանը թողնելով համհարզի մոտ իրեն ձին,
Մարոց մտավ Ժպտաղեմ ու խալիֆի չղթայած
Հայոց լուսե աղավնի աղջիկներին թողեց բաց,
Որոնք ասես մի դարնան ավետիքով սիրավառ
Օրհներգեցին իշխանին՝ որպես իրենց հորն արդար...
Բայց Թաթուլը մռայլվեց ու ամբոցից ցած իջավ, —
Երբ որ հիշեց իշխանին ու... լուռ վանքին մոտեցավ
Ու ձայն տվեց ամբոխին ու ծովացան վանքի մոտ
Շինականներն՝ ռազմի նիզակներով դեռ արնոտ,
Եվ Թաթուլը տխրաբեմ նայեց՝ ուրախ ամբոխին,
Հանեց հագեց՝ իշխանի արյունավառ ծիրանին
Ու՛ հայտնվեց ամեն բան...

Եվ ամբոխը չվարած

Ձիապանին էր նայում, իսկ նա այսպես չշջաց.

— «Մի՛ դարմացեք, ով այրեր, հիմա կ'ստեմ ամեն բան»,

Հայր Արտավազդը իշխանը ձեռք է թողել իր ճամբան,—
 Բնակավ՝ քունքից նետահար՝ երբ հասնում էր ամրոցին...
 Բայց նա ընկավ հաղթական և ինձ թողեց նա իր ձին,
 Վրաս ձկնի ծիրանին և չչնայ՝ «մահա թող
 Շինականը չխմանա՝ չթուլանա իմ մահով,—
 Իսկ դու նրան կուլի տար» և ձեռք կուլի տարա ես,
 Առյուծը չեմ մեր իշխան՝ բայց չեմ եղել ես աղվես,—
 «Հայրենիքի արևը հանիր ամպից դժնդակ»
 Այսպես՝ ասաց իշխանը շունչը փչեց ժայռի տակ...
 Իսկ ես կուլի տարա ձեռք...»,—

Ասաց, լուսնի գլխիկոր...

Եվ ամբողջին մի վայրկյան պատեց թախիծը պղտոր,
 Ու... գիտիլ վանք տարան և աղոթքով մի տրտում,
 Վառին ամեր վանքի մեջ մոմերն իբրև հաղթութուն,—
 Եվ գլխիկոր ամբողջ աղոթախոս հեծեծում
 Օրհնեղություն էր իշխանին, իբրև իրա աստծուն...

Աստվածությունն այն ժամից կամար կապեց մեր հանդին,
 Հայոց ոսկի դաշտերում զնդաց հայոց գերանդին,
 Արտուսները արտերից թռան աշխարհ ու երկինք՝
 Հայոց հնձերգն հիացքով տարան որպես ավետիք...

Վ Ե Ր Զ Ե Ր Կ

Եվ ինկեկլի մագաղաթն հուսկ այսպես էր բարբառում.
 — «Ավարտվեցավ և սիրտս հուստ կանթեղն է վառում,
 Որ հաղթութունն այս անձառ, լուսո խորհուրդն այս բարի
 Դարեր կանցնի թուրից թուր՝ իբրև արյուն պապերի,
 Եվ դուք՝ դարեր կդառնաք անհաղթ վահանն հայրենյաց՝
 Թարթան լինեք սերունդներ դյուցազնասիրտ ձեր նախնյաց»...

Հեռուն է տեսնում հիմա իմ հոգին,
Կարմիր վաշտերը կը հաղթանակեն,
Ես հավատում եմ լույս հաղթանակին,
Կարմիր դնդերը կը հաղթանակեն,
Ղողանջող դանդ է երգա աշխարհքին,
Կարմիր զորքերը կը հաղթանակեն,
Արձադաճում է աշխարհն իմ երգին՝
Կարմիր բանակներն կհաղթանակեն :

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Բանաստեղծի ձայնը	3
Հեքոսություն	4
Տարեբք	6
Մեր լեռների սկես	7
Ես էլի կղամ	8
Հաղ զինվորը	8
Պարտիզանները	9
Հայրենիքիս	10
Դավթի թոռները	10
Ամենամոլորակները	11
Տիգրան մեծի վեշտը	13
Իլյին հավերժ է	17
Պոեմ հայրենական	19
Վերջերջ	29
***	30

Պատկերազարդ. Դ. Ս ա ռ յ ա ն

ՎՅ 1850 Պատկեր 266. Տիրած 3000. Տպագրական
2 մամուլ. Մեկ մամուլում 38400 նշան.

Ստորագրված է տպագրության 17/IV—42 թ.

Հաղպետնրատի տպարան, Երևան, Լենինի 65

ԳԱՍ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

220050082

9460 20.

A $\frac{11}{50082}$

306